

MILLIY MAORIF TIZIMI VA TA'LIMDA SOVET MODELINI TATBIQ QILINISHI BORASIDAGI ILK QADAMLAR: ISLOHOTLAR VA NATIJALAR

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.51.70.007>

Qodirova Ra'no Mamirjonovna

Farg'ona davlat universiteti Jahon tarixi kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya. Bolsheviklarning hokimiyat tepasiga kelishi natijasida nafaqat siyosiy balki ijtimoiy sohalarda juda katta islohotlar boshladi. Ayniqsa bu mahalliy aholi ongini o'zgartirishda muhim bo'lgan ta'limda, ilmda va madaniyatda jiddiy tus oldi. Milliy ta'lim tizimini isloh qilish osonlikcha bo'lmasada majburiy tarzda amalga oshirildi. Maqolada aynan milliy maorif tizimiga majburiy tarzda "sovetcha" ta'lim tizimini kiritish haqida ochib berilgan. Chor hukumatining ruslashtirish va mahalliy diniy ta'lim tizimiga nisbatan zo'ravonlik siyosatiga qaramay, an'anaviy diniy maktablar o'z faoliyatini davom etdi, milliy ta'limning yangi istiqbolli tamoyili vujudga keldi

Kalit so'zlar: Turkiston ASSR, TASSR MIQ, Maorif xalq komissarligi, harbiy kommunizm, yakdil mehnat maktabi, Mehnat maktab – kommunalari

БОЛЬШЕВИСТСКАЯ ПОЛИТИКА В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ: НАЦИОНАЛЬНАЯ СИСТЕМА ОБРАЗОВАНИЯ И РЕАЛИЗАЦИЯ СОВЕТСКОЙ МОДЕЛИ В ОБРАЗОВАНИИ

Кадирова Раъно Мамиржоновна

*преподаватель кафедры всеобщей истории. Ферганского
государственного университета*

Аннотация. В результате прихода к власти большевиков начались большие реформы не только в политической, но и в социальной сфере. Значительные изменения были проведены в сфере образования, науки и культуры, которые должны были повлиять на взгляды и мышления местного населения. Реформа национальной системы образования была не из легких задач, проведенная принудительным образом. В статье описывается принудительное введение «советской» системы образования в национальную систему. Несмотря на проводимую царским правительством политику русификации и жестокости в отношении местной системы религиозного образования, традиционные религиозные школы продолжали действовать, и появился новый многообещающий принцип национального образования.

Ключевые слова: Туркестанская АССР, МИК ТАССР, Народный комиссариат просвещения, военный коммунизм, Единая трудовая школа, Трудовая школа-коммуна.

BOLSHEVIK POLICY IN PUBLIC EDUCATION: THE NATIONAL EDUCATION SYSTEM AND THE IMPLEMENTATION OF THE SOVIET MODEL IN EDUCATION

Kadirova Ra'no Mamirjonovna

Teacher of the Department of World History. at Fergana State University

Abstract: As a result of the Bolsheviks' rise to power, so many reforms started to be done not only in the political but also in the social spheres. They had serious aspects especially in education, science, and culture, which are important in changing their minds. Reforming the national education system was not easy, but mandatory. The article describes the introduction of a «Soviet» education system in the national education system. Despite the Tsarist government's policy of Russification and brutality against the local religious education system, traditional religious schools continued to operate, and a new promising principle of national education evolved.

Key words: Turkestan ASSR (Autonomous Soviet Socialist Republic), TASSR CEC (Central Executive Committee), People's Commissariat of Education, military communism, unified labor school, Labor school – communes

Bugungu kunda tarix fanida qarama-qarshiliklarga to'la bo'lgan 20-30 yillarda respublikamizda xalq ta'limi tizimini shakllantirish va rivojlantirish jarayonlari, o'sha murakkab davrda milliy ta'lim tizimidagi islohotlarni har tomonlama tahlil etish zarur.

Zero, aynan shu davrda totalitar g'oya va keskin sinfiy nuqtai nazarga asoslangan ta'limning sovet modeliga asos solindi. Madrasa va eski maktablarning sovet davridagi faoliyati shu vaqtga qadar to'la va mukammal tarzda o'rganilmagan. Bu muhim ahamiyat kasb etuvchi mavzuni o'rganish O'zbekiston tarixi fanidagi o'ziga hos bo'shliqni to'ldirishga yordam beradi. Yangi O'zbekistonda zamonaviy ta'lim tizimini yaratish borasidagi sa'y-harakatlarda milliy maorif tizimi tarixini o'rganish va tadqiq etish muhim ahamiyatga molik masala hisoblanadi.

Maqola umum qabul qilingan tarixiy metodlar – tarixiylik, qiyosiy-mantiqiy tahlil, ketma-ketlik, xolislik tamoyillari asosida yoritilgan bo'lib, unda san'at jamiyat rivojining ma'naviy asosini tashkil qilishi tarixiy aspektida ko'rsatilgan.

Rossiya imperiyasi Turkistonni istilo qilguniga qadar o'lkada eski maktab, masjid, qorixona, otin oyi maktablari va madrasalar tizimi keng tarqalgan edi. 1867-yil Turkiston general gubernatorligi tashkil etilganidan boshlab butun iqtisodiy, siyosiy hayotda bo'lganidek mahalliy ta'lim tizim ham mustamlaka hukumatining nazorati ostiga o'tdi. Chor hukumati mahalliy ta'lim tizimi faoliyatini o'rganib chiqib, mustamlakachilikning keying istiqboli uchun bu tizim xavli degan xulosaga keldi. Mustamlaka ma'murlari musulmonlar hayotida asrlar davomida muxim ahamiyat kasb etgan madrasalarni “musulmonchilik o'choqlari” sifatida baholab “Ruslarga

nisbatan dushmanlik kayfiyatida, bu yerda ularni obro'sizlantirishga qaratilgan rejalar tuzish bilan shug'ullanishadi" [1: b-29] - deb baholandi.

Chor hukumatining ruslashtirish va mahalliy diniy ta'lim tizimiga nisbatan zo'ravonlik siyosatiga qaramay, an'anaviy diniy maktablar o'z faoliyatini davom ettirdi, milliy ta'limning yangi istiqbolli tamoyili vujudga keldi. 1905-yilgi inqilobining ta'siri va, ayniqsa, chor hukumatining ag'darib tashlanishi bilan maorif tizimida demokratlash tamoyili o'rin ola boshladi.

1917-yildagi Oktabr to'ntarishidan so'ng hukumat tepasiga kelgan bolsheviklar maorif tizimidagi ilgarigi boshqaruv tizimini tugatish va xalq ta'limining sovet modelini yaratish maqsadida 1917-yil noyabr oyida Turkiston o'lkasi Maorif xalq komissarligini tashkil etdilar [2: i-28, v-51].

Turkiston ASSRning 1918-yil 14-maydagi dekreti bilan Turkistondagi maorif soxasini tubdan sotsialistik asosda isloh qilish boshlandi [2: f-34., r-1, i-30]. Unda hammaga mos keladigan sovet maktabini tashkil etish zarurligi haqida uqtirilgandi.

RSFSR MIQning 1918-yil 16-oktabrdagi dekreti bilan tasdiqlangan "yakdil mehnat maktabi" deb nomlangan sovet maktabi modeli dasturiy rejadagi birinchi variant bo'ldi. Yakdil maktab ikki bosqichli bo'lib, birinchisi – 8-13 yoshdagi bolalar (besh yillik tahsil) va ikkinchisi - 13-17 yoshdagi bolalar (to'rt yillik tahsil) uchun mo'ljallangan edi [7].

TASSR MIQ maktablardagi ta'limni ona tiliga o'tkazish haqida dekret qabul qilindi va "Turkiston maktablari tarkibi haqida qoida" ni chop etdi.

Respublika Maorif xalq komissarligining "O'quvchi yoshlarga" chaqirig'ida o'g'il bolalar bilan bir qatorda qiz bolalarni ham maktabda kirib o'qishga da'vat etilgandi [5: b-412].

Turkiston milliy maktablarida rus tili, rus maktablarida esa "turkiy" tilni o'qitish darslari kiritildi; rus va "turkiy" til respublikada davlat tili deb e'lon qilindi. Uchinchi sinfdan boshlab maktablarda rus va turkiy tilni o'qitish majburiy qilib qo'yildi, lekin har ikkala tilni o'rganish ixtiyoriy olib borildi.

Xalq ta'limi bo'limlariga "hududlarda musulmon bilim yurtlarini ochish yuzasidan tadbirlar ko'rish uchun joylardagi milliy ishlar bo'limi bilan aloqaga kirishish" taklif etildi [2: f-34., r-1, i-86].

Mamlakatda xalq ta'limini islox qilishga harakatlar kuchaytirilgan bir vaqtda Mulla G'ozii Yunus Muhammad o'gli "Ulug' Turkiston" gazetasida "Madrasalarning islohi xususida" nomli maqola bilan chiqdi.[4]

Turkistonda, rahbariyat fikriga ko'ra, dindorlar ta'sirida bo'lgan mahalliy kishilar aholining asosiy qismini tashkil etganligi bois diniy maktablarning obro'si baland edi.

RSFSR va Turkiston bolshevik sovet ma'murlarining mahalliy ta'lim tizimiga munosabati asosan dinga nisbatan siyosat va RSFSR XKS ning 1918-yil 23-yanvardagi cherkovni davlatdan ajratish haqidagi Dekreti bilan belgilandi [6] 1918-yil 20-noyabrda TASSR da ham shunday dekret qabul qilindi [2: f-25., r-1, i-144].

Mahalliy tizimni siqishga qaratilgan "harbiy kommunizm" siyosati natijasida vaqf mulklari tortib olindi, masjid, maktab va madrasalar yopildi. Sovet maktablarining soni oz bo'lganligi sabab mahalliy aholi bolalarining

asosiy qismi o'qishdan benasib qoldi. 1918-yil 14-dekabrda Turkiston ASSR Maorif xalq komissarligining 6486 – sonli buyurug'i bilan musulmon maktablarini moliyaviy jihatdan qo'llash butunlay to'xtatildi, ularga dastlabki tadbir sifatida yangi usul tizimiga o'tish taklifi berildi [2: f-34., r-1, i-34].

M.Hasanov “Turkiston muxtoriyati: haqiqat va uydirma” nomli maqolasida Turkistondagi maktablar, madrasalar faoliyatiga ijobiy baho berib, sovetlar tomonidan vaqflarning tugatilishi, masjidning vayron etilishi, shuningdek, musulmon maktablari va madrasalari huquqlarining cheklanishini albiy voqea sifatida haqqoniy yoritib bergan.

Turkiston ASSR Maorif xalq komissarligi maktab tizimini yangi tizimini ishlab chiqdi. Unga ko'ra maktab 3 bosqichda: boshlang'ich (uch yillik), o'rta (yeti yillik) va oliy bosqichdagi maktab shakli belgilandi. Boshlang'ich sinfga yeti yoshdan qabul qilindi. Ushbu bosqich “barcha nomdagi quyi boshlang'ich bilim yurtlarini, barcha oliy boshlang'ich bilim yurtlarini va barcha nomdagi o'rta nomdagi o'rta ta'lim muassasalarining (gimnaziya, amaliy bilim yurtlari, tijorat bilim yurtlari va hokazo) dastlabki to'rt sinfini o'z ichiga oldi [3: b-6-8].

1918-yilning o'zida butun Turkiston ASSRning barcha hududlarida yeti yillik maktablar ochilishi lozim edi. Lekin o'sha davrda ushbu vazifani bajarish imkonsiz edi. Sababi, bolshevistik tuzum iqtisodiy jihatdan ham, siyosiy jihatdan ham hali bunga tayyor emas edi. Shu sababli joylarda o'qituvchilar yetishmasligi sababli, “to'la yeti yillik maktablar” ochish imkon qadar amalga oshirildi. Ushbu tizimning ijobiy tomoni shunda bo'ldiki, boshlang'ich maktablar mutlaqo bepul bo'ldi. Rus maktablari zudlik bilan isloh qilinishi o'laroq, avvalgi mavjud gimnaziya, bilim yurtlari o'rnida sovet maktablari tashkil etildi. Umumta'lim maktablari bilan bir qatorda “Mehnat maktab – kommunalari” faoliyat ko'rsatadi. 1918-yil sentabr oyida V.F. Lubensov birinchilardan bo'lib mana shunday mehnat kommunasini tashkil etdi. 1919-1920 yillarda Samarqand, Skobelev, Kattaqo'rg'on shaharlarida ham mana shunday maktablar ochildi.

Maktab qurilishining sovetlashtiriluvchi shunda ko'rinadiki, avvaliga sovet maktablari asosan shaharlarda ochilayotgan bo'lsa, 1919-1920 yillarga kelib qishloqlarda ham tezlik bilan tashkil etila boshlandi.

Mustamlakachi tuzum xotin qizlar ta'limiga alohida siyosiy tus berish Oktabr to'ntarilishidan keyingi davrda “eski turmushga qizil armiyacha kurash” nomi ostida boshlandi. Buni biz o'gil va qiz bolalarni bir joyda o'qitishga urinishda ko'rishimiz mumkin. Lekin bu harakat mahalliy aholining keskin qarshiligiga uchradi. Shu tufayli bolshevistik tizim yon berishga majbur bo'ldi. Natijada qiz bolalar uchun alohida maktablar tashkil etishga tavsiya berildi. Bunday maktablardan eng birinchisi Toshkentda ochilgan bo'lib, unda 42 ta o'zbek ayoli ta'lim olgan. So'ngra Andijon, Qo'qon, Samarqand kabi shaharlarda tashkil etilgan. 1920-yil boshida Toshkentda 12 ta, Andijonda 2 ta ayollar maktabi mavjud edi. Qo'qon uyezdida bu paytda 270 nafar o'zbek va 130 nafar qirg'iz ayollar tahsil olar edilar.

Sovet milliy maktablarini tashkil etishda qarama qarshiliklar juda ko'p edi.. Diniy o'quv yurtlarini cheklash, rus-tuzem maktablarining o'zgartirilishi

ularning salmog'ini o'sishiga olib keldi. 1918-1919 o'quv yili boshlarida Skobelov uyezdida 6 ta o'zbek maktabi ochildi [8: b-561]. Toshkentda bu davrda 57 ta maktab mavjud bo'lib, ularda 8,5 ming o'quvchi o'qir edi. Samarqand viloyatida esa mahalliy aholi uchun 100 dan ortiq maktab tashkil qilindi.

Fuqarolar urushi ichida qolgan Farg'ona viloyatida sovet maktablarining tashkil qilinishi qiyin kechdi. Shunga qaramay Qizil armiya otryadlari "ozod qilingan" joylarda yangi turdagi maktablarni ocha boshladi. Natijada, 1919-1920 o'quv yili boshlarida Farg'ona viloyatidagi maktablar soni 350 taga yetdi [9: b-247].

O'quv tarrbiya ishlari qanchalik siyosatlashtirilmasin, sovet maktablarining moddiy ahvoli nihoyatda og'ir edi. Darsliklar, o'quv qurollari, xususan, qalam, siyoh, daftar taqchil edi. Bundan tashqari bolsheviklarning ta'lim siyosatini tezlik bilan isloh qilish davrida mahalliy kadrlarning yetishmasligi ham muammoni yanada jiddiylashtirdi. Ayni damda o'quv darsliklari takomilashtirilmagandi. Bundan taashqari mutlaqo yangi bo'lgan bu tizim mahalliy xalq bolalari orasida qiyinchilik bilan qabul qilindi. O'quvchilar intizomining pastligi o'quv ishlarini maromida olib borishga halal berardi. Mana shulardan kelib chiqib ushbu davrdagi ta'lim tizimidagi islohotlar kutilganidek natija bermagini ko'rish mumkin. Tarixiy ongni tubdan tozalashda o'tmish tajribasidan kelib chiqib yangi xulosalar chiqarish darkor.

Адабиётлар

1. Alimova D.A. Lessons from the witness of history: the exploration of national treasures of Uzbekistan during the period of tsarism and Soviet colonialism. – Tashkent: Sharq. – P. 29.
2. NSA RUz, 25, 28,34-f.
3. Hasanov M. Autonomy of Turkistan: truth and fiction // Science and life. – Tashkent, 1990, №11. – P. 6–8.
4. Great Turkistan. May 28, 1918.
5. Bendrikov K.E. Essays on the history of folk education in Turkistan. – Moscow: Izd. Acad. Ped. Nauki of the RSFSR, 1960. – P. 412.
6. Decrees of the Soviet government. V. 1. – Moscow: Gospolitizdat, 1959. – P. 271–274.
7. News of the All-Russian Central Executive Committee. October 16, 1918.
8. The Soviet victory in Central Asia and Kazakhstan. – Tashkent: Fan, 1967. – P. 561.
9. History of the Uzbekistan SSR. V. 3. – Tashkent: Fan, – P. 247.